

Източници на правото. Същност и видове

Въпросът за източниците на правото е основен в юриспруденцията и философията на правото. Осмислянето им от позитивна и естественоправна точка е неделимо едно от друго. Отделянето на позитивните от естественоправните източници на правото е условно, защото позитивното право винаги иска да бъде разбрано като историческа или социална проява на идеята за справедливостта, макар да не е нейна съвършена материализация. Естественоправникът търси да разбере основанието за задължителността на дадените теории на поведение, да открие връзката между социалните явления и правото, която превръща една норма от исторически или социален факт в норма на правото. Философията на правото търси критерия, който спомага за отделянето на задължителните правни норми от ония, които не притежават белега на задължителността.

От философска гледна точка източниците на правото са разумът на човека, правата на човека и чувството му за справедливост. Философията на правото приема човешкия разум за пръв и основен източник на правото, макар да знае, че позитивноправното третиране на въпроса е от техническа гледна точка. Това приемане се основава на мисълта, че външните или обществените отношения на хората са исторически или позитивен израз на една категория на човешкия дух, която прави от човека обществено животно и го поставя под правния ред като задължителен ред на човешкото общество. Това приемане се основава също така на приемането на критерия на правото като рационален принцип, който изразява закона за справедливостта като върховно изискване на разума.

Според философията на правото разумът дава понятието за правото като задължителен закон за реда в човешкото общество и съдържанието на този закон или справедливостта като основание за неговата задължителна сила. Човешкият разум е за философията на правото източник и основание на позитивното право и на самото позитивно право, т.е. позитивното право е една несъвършена проекция на своето идеално основание – човешкия разум. Спорът за същината на човешкия разум не накърнява неговото основно значение на пръв източник на всяко право.

От социологическа гледна точка източниците на правото са обществените потребности и интереси. От юридическа гледна точка това са начините за създаване, изменение и прекратяване на правни норми, както и начините за тяхното фиксиране, закрепване, изразяване. Правните норми са мисловни логически конструкции, които създаваме в нашето съзнание. Ние ги извличаме чрез анализ (тълкуване) на източниците

на правото. Източниците на правото са свързани с нормативното битие на правото (т. е. с позитивното право), а не с индивидуалното битие на правото.

С доктриналния термин „източници на правото” се обозначават начините на формиране и изразяване на правните норми. Източниците на правото са основание за юридическата сила на правните норми. Ако правните норми се намират в признат от правна система източник на правото, то те са валидни. Оттук произтичат функциите на източниците на правото: те материализират, обективират, фиксират правните норми; осигуряват установяването на правните норми. Източниците на правото не се отнасят до правните разпоредби, а до правните норми.

Видове източници на правото:

1. Писани (документални) и неписани - според това дали са в писмена документална форма.

2. Официални и неофициални - според това дали са създадени от държавата.

3. Преки и косвени - според значението си:

3.1. Преки (основни) - съдържат пряко правни норми, а не тълкувания на правни норми; безспорни са; използват се във всички национални правни системи и във всички времена. Те на свой ред биват различни видове:

- „Правен обичай” - одобрен, подкрепен и наложен от държавата като общозадължителен обичай, защитаващо в определена степен държавните интереси. Това е първи по време източник на правото. Най-съществените му недостатъци са, че е статичен източник на правото, трудно се променя и нагажда към променените обществени условия, трудно и непряко изразява държавната воля. Предимствата му са, че има голяма легитимност, съществува наготово и може веднага да влезе в действие и има доказана ефективност.

- „Правен прецедент” - индивидуално решение на държавен орган по конкретен казус (конкретен случай), което се прилага по аналогия за решаване на други подобни случаи посредством това, че същият държавен орган решава всички подобни случаи по начина, който вече е решил такъв случай, стига да прецени, че това още съответствува на интереса на държавата. По-долустоящите държавни органи решават достигналите до тях сходни казуси по същия начин, по който е решен прецедента. Гражданите съобразяват предварително своето поведение с известните им вече решения на сходни казуси. Той е втори по време (първоначално просто като „правен прецедент”, тъй като в началото в ранните държави не е имало разделение на държавните функции), но е възникнал малко след появата на правните обичаи. Най-съществените му предимства са, че съчетава индивидуалното регулиране с нормативното, динамичен е, лесно се променя в зависимост